

műhely

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

„NO KORNÉL BARÁTOM, ÚGY-E GYÖNYÖRŰ PEST?”

8. RÉSZ

„Egyik szerkesztőségéből a másikba”

„Higgye el, hogy én még becsületes vagyok,
és valószínűleg nehezen fogom megtanulni az irodalmi kurválkodást.”

Az egyetemi előadásokat hanyagoló és a kávéházi törzsasztalokat előszeretettel látogató Kosztolányi Dezső az újságírást választotta megélhetési forrásul. Ahhoz, hogy mindennapi munkájához fűződő viszonyát jobban megértsük, szükséges a korszak sajtótörténeti kérdéseiről is szólnunk, valamint az újságíró szakma társadalmi megbecsültségéről. Mivel Kosztolányi élete folyamán számtalan lapnak volt munkatársa, így nemcsak az irodalmi folyóiratok kerülnek látóterünkbe, hanem a politikai hírlapoktól az üzleti sajtón át a bulvárig más sajtótermékek is. „Az irodalmi mezőt azelőtt nem látott mértékű belső feszültség kezdte jellemezni: egyik pólusa a külső elvárásokra – a hatalom, a sajtó, a piac és a politikai pártok elvárásaira – is nyitott maradt (heteronómia), másik pólusa a »belső értékek« védelmét tekintette feladatának (autonómia). A *Nyugat* indulása utáni időszak 1914-ig az irodalmi mező heteronómiáját és autonómiáját képviselő erők küzdelmével jellemezhető, mely végül annak újjászerveződéséhez vezetett. A problémát nehezíti, hogy a korban az írók, újságírók több különböző fórum munkatársai is voltak. Hol egzisztenciális okokból, hol presztízsvágyból, hol a modernitással szembeni bizalmatlanságból, illetve sok más indíték miatt a *Nyugat* több szerzője az »ellen-Nyugatok« valamelyikébe vagy a konzervatív napisajtóba is írt, sőt esetenként munkatársi szerepet is vállalt.”⁵⁶⁰ Balázs Eszter szavai az újságíró Kosztolányi Dezső pályafutására is érvényesnek mondhatók.

Budapest világvárossá fejlődésének idejére – a gazdasági föllendülésnek, a technikai újításoknak és a közlekedési hálózat kiépülésének következtében – már kialakultak a modern sajtó műhelyei. „A nyomtatott sajtónak szinte vetélytársa sem volt a hírszolgáltatásban, és kisebb városok is képesek és készek voltak nyomdákat és újságokat eltartani” – írja Bezeczký Gábor.⁵⁶¹ Az 1880-as évekre – a tankötelezettségen alapuló közoktatási rendszernek köszönhetően – jelentősen megnövekedett az olvasni tudók száma, így a felvevőpiac szintén jelentős lett. 1905-ben Budapesten már 44, míg vidéken 106 napilap jelent meg; a politikai hetilapok száma 33, illetve 143 volt; a bulvárlapok elérték a százerzes nagyságrendű példányszámot. 1900-ban 884, 1910-ben pedig már 1201 hírlapíró tartottak nyilván, s

utóbbiak hatvan százaléka a fővárosban élt.⁵⁶² A terjesztés is egyre fejlettebb formában történt: a vasúti hálózat kiépülésével – a posta útján – előfizetéses rendszerben jutottak el a lapok az olvasókhoz.⁵⁶³ „Jelentősebb lapkiadók, mint például a Légrády Testvérek, a századvégi Budapesten lapkihordó hálózatot építenek ki, a vidéki előfizetők példányait pedig saját automobiljaikban szállítják a pályaudvarokra” – tudósít Lipták Dorottya könyv- és sajtótörténész.⁵⁶⁴ A szabad iparüzés törvénybe iktatása idővel azt is lehetővé tette, hogy a dohányüzletek napi- és hetilapot, valamint füzetes regényt kínáljanak, a pályaudvarokon pedig konkrét újság-árúsító helyeket létesítsenek. Az 1880-as évek végétől megjelentek a pesti utca jellegzetes figurái, a rikkancsok is.

Az újságíró szakma megbecsültségének emelkedését mutatja, hogy sajtómunkások is kaphattak már állami kitüntetésekkel,⁵⁶⁵ ám az is igaz, hogy a kitüntetettek többsége kiadó-tulajdonos volt, illetve a sajtóélet irányítói közé tartozott. „Ma azonban, hála annak a nagy érdeklődésnek, mellyel a magyar közönség a nyomtatott betűk iránt viseltetik (habár egyelőre csak a hírlapbetűk iránt), az újság sokkal jobban fizetheti már a maga munkatársait, mint a bankok vagy a miniszteri bureauk, s például egy jóra való tárcaíró könnyűszerrel fölviszi annyi jövedelemre, mint egy miniszteri osztálytanácsos” – tudjuk meg Szomaházy István 1893-as beszámolójából.⁵⁶⁶ A társadalmi közmegegyezés azonban csak az 1800-as évek végétől kezdte az újságírókat az értelmiségi foglalkozásúak közé sorolni. „Egy újságíró és egy kiadó között 1912 elején zajló per fellebbezése során mondta ki végre a Királyi Ítéltábla, hogy bármennyire is a kiadó, mint bejegyzett cég alkalmazottja az újságíró, »a napilap szerkesztése és az ahhoz szükséges újságcikkek megalkotása... az írói működés fogalma alá tartozik, az erre szerződöttet (alkalmazott) szerkesztők és munkatársak tehát sem kereskedelmi, sem ipari alkalmazottak...«.”⁵⁶⁷ A nagyobb példányszámú lapok idővel egyre komolyabb politikai befolyással bírtak, valamint jelentős üzleti vállalkozások jöttek létre a szektorban. A sajtó tehát *batalmi tényezővé* vált, mint azt Szomaházy szavai is tanúsítják: „Bismarck hiába nyilatkozik becsmérlőleg a hírlapok nagy ereje felől, egyedül a hírlapokon állott, hogy őt piederasztálra állítsák, vagy a történet nagy lomtárába helyezték. És mikor Vilmos császár egy húsz személyből álló ebédlőasztal előtt az ő hangos felköszöntőit eldörgi, voltaképpen nem e húsz csöndes emberhez beszél, hanem az újságokhoz, akik őt naggyá vagy kicsinnyé tehetik, a saját tetszésükhöz képest. Mert az újságírók hatalma még félelmesebb, még állandóbb, mint az, melyet ő magas állásának köszönhet.”⁵⁶⁸

Az első világháború kitöréséig folyamatosan növekedett a politikai lapok aránya: részesedésük 1914-re meghaladta az összes sajtó egyharmadát.⁵⁶⁹ Mindez föl fogható a politikai és a társadalmi feszültségek jeleként, valamint a demokratizálódás és a politikába való beleszólás igényének növekedését is látnunk kell benne. A politikai sajtón túl jelentős arányt tett ki az ún. üzleti sajtó, melynek tartalmát a hirdetőik befolyásolták.⁵⁷⁰ Harmadik, említésre méltó laptípus a bulvárlap. Neve a francia 'boulevard' (körút) szóból ered, és arra utal, hogy az utcán árusították őket. Budapest politikai, társadalmi, kulturális eseményeiről számoltak be röviden, így olvasóik – sűrítve ugyan, de – megkapták azt az információ-mennyiséget, amivel tájékozott embernek tűnhettek. E laptípusnak köszönhetően alakul ki a rövid ri-

port műfaja, valamint jönnek divatba a rendőrségi hírek és a törvénytörési anyagok. Az „újságcsinálás” mint szakma tehát egyre professzionálisabb lesz, valamint a piac is egyre több kreativitást, újítást vár el mind a szerkesztőktől, mind a szerzőktől. Nem csoda hát, hogy a lapok közti verseny is fölerősödik, és kialakulnak az egyes olvasótáborok, műveltségi szinttől, társadalmi csoporttól és politikai beállítottságtól függően. A szakma velejárója lesz, hogy az újságírók nem kötelezik el magukat egyetlen lapnál, hanem folyamatosan vándorolnak. Ám aki több helyre dolgozik – akár párhuzamosan is –, kénytelen alkalmazkodni mindenkorai munkáltatója irányvonalához. Sipos Balázs sajtótörténeti munkájában arra is rámutat, hogy nem meggyőződésüket, hanem *szaktudásukat* „árulták” a sajtó munkásai.⁵⁷¹ Kosztolányi Dezső esetében mindez komoly jelentőséggel bír. Munkásságának utóéletében az az egyik legtöbbet hangoztatott vád ellene, hogy elvtelen viselkedésről tett tanúbizonyságot, amikor azonos időben különböző – olykor egymással ellentétes – szemléletű sajtóorgánumoknak küldött cikkeket. Ha megértjük, hogy ez a magatartás az ő szakmájában és a korszakban *általános gyakorlat* volt – sőt, ő és munkatársai segítették is egymást minél több helyen megjelenni –, akkor más perspektívából fogjuk értékelni működését.

Ahhoz, hogy az újságíróként munkát vállaló Kosztolányi helyzetét alaposabban is bemutassuk, fontos megvizsgálnunk a 20. század eleji szerkesztőségek *mindennapjait*. Fő kérdésünk az lehet, hogy milyen mozgásterük volt a zurnalisztáknak és mekkora felelősséggel rendelkeztek. Köztudott, hogy a lap vezetője a legtöbb esetben a főszerkesztő volt. „A főszerkesztőnek rendszerint nem a munkája, hanem a neve fontos a lapnál. Vagy tekintélyt akarnak szerezni a lapnak a főszerkesztő nevével, vagy a főszerkesztő akar magának tekintélyt szerezni azzal, hogy ő egy lapnak a főszerkesztője. A főszerkesztő sok esetben csak a lap igazgatása iránt érdeklődik és nem a szerkesztés iránt, amelyben néha egészen laikus” – tudjuk meg Szabó Lászlónak a modern újságírást bemutató, 1916-ban megjelent kötetéből.⁵⁷² Ám az igazi döntéshozó nem a fő-, hanem a felelős szerkesztő volt, akinek elviekben az egész lap tartalmát ismernie kellett. Legtöbbször a kiadó–tulajdonos „strómanja” volt a felelős szerkesztő, illetve nem egyszer az is előfordult, hogy azonos személy töltötte be a két posztot. Ahol a felelős szerkesztő is csak a nevét adta a laphoz, ott a tényleges munkát a segédszerkesztők végezték. Ahol pedig több rovatvezetőt foglalkoztattak, annál a sajtóterméknél az ő szerepük ugyancsak alapvető volt, ám jogilag nem terhelte őket felelősség a közölt cikkek tartalma miatt. A szerkesztőségi szereposztásra azért érdemes odafigyelnünk, mert Kosztolányi több lapnak volt *belső* munkatársa. Nem egy ízben segédszerkesztő volt, de rovatot is jegyzett, hol névvel, hol név nélkül. Ha nem ismerjük a korabeli sajtót jellemző munkamegosztási gyakorlatot, illetve nem vagyunk tisztában a felelősségvállalás szabályaival, könnyen juthatunk téves – vagy legalábbis kevésbé árnyalt – következtetésre szerepvállalásaival kapcsolatban. A lap irányítása történhetett demokratikusan – amikor a rovatvezetők és a szerzők egyaránt beleszóltak a lap profiljának alakításába –, ám előfordult olyan eset is, amikor a felelős szerkesztő autokrata módon vezette a munkafolyamatokat. A sajtómunkások között – annak ellenére, hogy közös érdekük volt lapjuknak minél nagyobb olvasótáborot szerezni – nem volt mindig egyetértés. Szabó László a mindennapokat jellemző, álta-

lános emberi gyarlóságokról is szól: „A szerkesztő és munkatársai között ritkán van igazán őszinte, jó viszony. De ez nem is szükséges; sokkal fontosabb ennél az, hogy úgy a szerkesztő, mint munkatársai szeressék a lapot, amelynek dolgoznak. Ha a lapnak sikereiért dolgoznak mindannyian, akkor minden törekvésük koncentrikussá válik és mindnyájuk munkásságának közös középpontjában, a közösen kivívott sikerben találkozáva elfelejtenek minden apró-cseprő surlódást, s rendszeresen igen könnyen megbocsájtják egymásnak az ambíció vagy a hiúság elég gyakori bántalmait, sőt az irigység, a szekatúra és az intrika sokszor elkerülhetetlen túszurásait is.”⁵⁷³

A korabeli napilapok szerkezeti fölépítésében számos egyezést találunk. Az első oldalon kapott helyet a vezércikk, az alsó harmadban pedig tárcanovellákat vagy folytatásos regényeket közöltek. A második és harmadik oldalon belföldi, illetve külföldi hírek következtek. A hírovatok forrásaként elsősorban bécsi és berlini lapok tudósításai szolgáltak, ám akadtak szerkesztőségek, amelyek francia, angol és olasz lapokat is járattak. Külföldi tudósítóként nemcsak újságírókat, hanem gyorsírókat is alkalmaztak. Ennek az volt a magyarázata, hogy a külhoni lapok szemlézésekor, az alaposabb tájékozódás végett, föl kellett hívni az adott szerkesztőséget is, és a telefonon keresztül diktált információkat gyorsírással rögzíteni. Mint arra korábban utaltunk már, Kosztolányi Dezső is tanult gyorsírást – még szabadkai éveiben –, illetve szépirodalmi műveinek kéziratai szintén számos gyorsírással rész tartalmaznak. Az „újságcsinálási” gyakorlat ismeretében azonban biztosan állíthatjuk, hogy napi munkájához ugyancsak elengedhetetlen volt a gyorsírás használata: ha nem is ő jegyezte le a külföldi híreket, olvasnia mindenképpen kellett. Az adott napi események jelentős részéről az újságszerkesztőségek a Magyar Távirati Irodától értesültek, valamint helyszíni riportokat készítettek. Kosztolányi Dezső írásait főként a színházi és az irodalmi rovatokban találjuk, de számos vezércikket is jegyzett. Az éppen aktuális színikritikákat – hasonlóan a hangversenykritikákhoz – sokan csak este tizenegy óra tájban írták meg: az előadást követően, a szerkesztőségi asztalnál. Erre az időpontra a lap többi oldala már ki volt szedve, és a szerkesztők a levonatokat ellenőrizték. A reggeli lapok hajnalban mentek nyomdába, minek köszönhetően már a korai órákban kaphatóak voltak. Az ún. esti lapok munkatársainak pedig napközben kellett folyamatos készenlétben lenniük.

A 20. század elején az újságírók jelentős részben önkéntesként vagy alkalmi – külsős – munkatársként kezdték pályájukat. Kosztolányi Dezső is végigjárta a kötelező lépcsőfokokat. Aki jól tudott írni és gyorsan dolgozott, idővel egyre följebb jutott: kapott fizetést, illetve komolyabb pozíciót egy-egy szerkesztőségben. „Minél nagyobb valamely fiatal embernek az általános műveltsége, annál könnyebben lehet belőle újságíróvá nevelni. Hasznavehetőségét nagyon fokozza, ha egy-két idegen nyelven jól ért és ha gyorsírni is tud. Elengedhetetlen azonban, hogy legyen benne újságírói »érzés«” – foglalja össze Szabó László.⁵⁷⁴ A szerkesztők előszeretettel alkalmazták azokat a 18–20 éves fiatalokat, akik – mint Kosztolányi is – vidékről kerültek a fővárosba. Írásaiknak üdesege jobban hatott az olvasóközönségre, mint azoké a harmincéveseké, akik addigra már fásultan, rutinból, kevesebb gondal vetették oda cikkeiket. Kosztolányiék nemzedéke számára – ha vállalták a kezdeti szűkölködést és a sok „kulimunkát” – tehát több lehetőség is adódott. Első lé-

pésként elég volt bemenniük egy nevesebb kávéházba, hogy írásaikat megmutassák a törzsasztalánál ülő szerkesztőknek.⁵⁷⁵

A lapszerkesztők értékrendjével kapcsolatban az alábbi vélekedés volt közkeletű: nem a diploma (vagy bármilyen iskolai végzettség) számított, hanem egyedül a tehetség. Talán ennek a komoly megmérettetésnek volt köszönhető, hogy annyi jótollú és ambíciózus fiatalember mozgott a pályán a 20. század első évtizedeiben. Ez az a korszak, amikor még általános jelenség, hogy jelentős szerzők nevét olvassuk a lapokban. „Az aranykor idején a lapok nagy része rendszeresen, többnyire naponta hozott szépirodalmi alkotásokat. Ez egyrészt sok írónak biztosított megélhetést és megjelenési lehetőséget, másrészt a napi- és hetilapokban közölt irodalmi művek olyan közönséget is elértek, amely egyébként aligha olvasott volna ennyi friss irodalmat. A magyar prózai elbeszélő irodalom fellendülése a 19. század végén nemigen következhetett volna be a sajtó nyújtotta háttér nélkül.”⁵⁷⁶

Pierre Bourdieu – francia példát elemezve – azt is hangsúlyozza, hogy nemcsak a sajtó színvonala változik e kölcsönviszonyok által, hanem az irodalomé is. Előbbi emelkedik, utóbbi süllyed, tehát az irodalom „iparosodik”. „Az írás iparosai a közönség ízlését kiszolgálva olvasmányos stílusú, tetszetős kivitelű műveket írtak, nem nélkülözve sem az irodalmi kliséket, sem a hatásvadászatot [...] Ponson du Terrail például minden nap írt egy oldalt vagy a *Le Petit Journal*-nak, vagy a *La Petite Presse*-nek, amely irodalmi hetilap volt, vagy a *L'Opinion nationale*-nak, amely egy császárhű politikai hetilap, vagy a *Le Moniteur*-nek, a Birodalom hivatalos újságjának, vagy a *La Patrie*-nek, amely egy nagyon komoly politikai hetilap. Kritikusi tevékenységükön keresztül az írók-újságírók így akarva-akaratlanul is röghöz kötöttek mindenfajta művészetet és irodalmat.”⁵⁷⁷ Kosztolányi Dezsőnek élete során – eddigi tudásunk alapján – 358 lapnál jelentek meg írásai.⁵⁷⁸ Ambrus Zoltán már 1906-ban rámutatott arra, hogy a századfordulós korszak szerzőinek munkásságát nehéz lesz majd az utókornak elhatárolnia a hírlapírói működéstől.⁵⁷⁹

A századfordulós újságíró sztereotípiája elsősorban a *bohém* fogalmával írható le. A klasszikus ismertetőjegyek azonban főként a fiatalokat jellemzik, az életkor előrehaladtával egyre konformistábbak lesznek a zszurnaliszták. „Az ugynevezett »bohém élet« már a multaké; csak igen fiatal újságírókban és néhány, még a régi világból ittmaradt »örök-ifju« emberben van még némi hajlam e romantikus dolgok iránt, a tulnyomó többség már egészen polgári viszonyok között él” – mutat rá Szabó László.⁵⁸⁰ A bohém életmód háttérbe szorulásához hozzájárulhatott mind a szakmai presztízs, mind a fizetés emelkedése. A párhuzamok miatt érdemes ismét Bourdieu azon irodalomszociológiai eredményeit idéznünk, amelyekre Baudelaire és kortársai (1800-as évekbeli) Párizsának közegét vizsgálva jutott: „A sajtó egy oksági körbe volt bekapcsolva, amely a vagyontalan fiatalok nagyon fontos népcsoportjának beözönléséhez kötődött, akik a főváros, de főleg a vidék közép- vagy alsóbb osztályából származtak, és azért jöttek Párizsba, hogy írói vagy művészi karriert fussanak be, ami eddig inkább a nemesség vagy a párizsi polgárság kiváltsága volt.”⁵⁸¹ Mint azt Somlyó Zoltán működésének példáján már láthattuk, a századfordulós Budapestre szintén tömegével érkeztek az állástalan, ám szépirói babérokra vágyó fiatalok.⁵⁸² Kosztolányi esetére is igaz: a fiatalok közül sokan egyáltalán nem gondolkodtak abban, hogy – elvégezvén az egyetemet – ta-

nárnak vagy hivatalnoknak álljanak. A budapestiekkel rokon, párizsi bohém rétegről⁵⁸³ állítja Bourdieu: „Ezek a humán műveltséggel és retorikai képességekkel ellátott, de a jogcímük érvényesítéséhez a nélkülözhetetlen pénzügyi eszközöknek és társadalmi támogatottságnak híján lévő új jövevények a romantikus dicsfény övezte tollforgató szakmákba kényszerülnek, amelyekhez a bürokratizáltabb szakmákkal ellentétben nem kell semmilyen iskolai végzettség, vagy olyan művészeti hivatások felé törekednek, amelyek a Szalonban aratott sikerrel kecsegtetnek.”⁵⁸⁴

Mi készítette arra a Szabadkáról elszármazott fiatalembert, hogy úgy döntsön – félbehagyván tanulmányait –, sajtómunkásként helyezkedik el? Mit gondolt Kosztolányi az újságírásról mint hivatásról? „Némelyek szerint robotnak tekintette, megélhetési forrásnak csupán, Ady szavával szólva: kényszerű »műhely«-nek; mások úgy emlékeznek, hogy mindvégig kedvvel és lelkiismerettel végezte a redakciós munkát, s részt vett a szerkesztőségi életben is” – foglalja össze Réz Pál.⁵⁸⁵ Egyetérthetünk vele abban, hogy Kosztolányi „újságírói munkásságát írói munkájával egyenértékűnek tekintette”. Illyés Gyula szintén állást foglalt a kérdésben: meglátása szerint Kosztolányi volt az egyedüli, akinek sikerült „e foglalkoztatás közben író-mivoltát megőriznie”.⁵⁸⁶ A számos publicisztikai műfajban jeleskedő – sőt, időnként közéleti kérdésekben is állást fogláló – Kosztolányi újságíró működését azért nehéz különválasztanunk írói tevékenységétől, mert minden műve *elsőként* – nem egyszer több ízben, más szövegváltozattal – *periodikumokban* látott napvilágot. Még olyan csoportosításra sem vállalkozhatunk, hogy szépirodalmi munkáinak megjelenését csak az irodalmi folyóiratokhoz kössük, míg a publicisztikai műfajokat a napisajtóhoz. *Aranysárkány* című regényét a *Pesti Hírlap* közölte,⁵⁸⁷ de vicclapban is jelent meg műfordítása, mint például a *Borsszem Jankó*-beli Dehmelvers.⁵⁸⁸ Eltérő műfajú szövegei különböző jellegű időszak kiadványokban láttak napvilágot. Tárcanovellái nem egy esetben napi aktualitással bírtak, vezércikkeit névvel és név nélkül is közölte, többször vezetett rovatot (köztük politikait is), valamint számos interjút készített korának politikai és közéleti személyiségeivel, idehaza és külföldön egyaránt. Írt a korszak divatos jelenségeiről: például a jazz bandról,⁵⁸⁹ Josephine Baker föllépéseiről,⁵⁹⁰ orvosi felfedezésekről,⁵⁹¹ a legújabb technikai vívmányokról (Zeppelin találmánya,⁵⁹² telefon,⁵⁹³ mozi,⁵⁹⁴ írógép⁵⁹⁵ stb.), valamint olyan hétköznapi kérdésekről, mint az aktuális időjárás.⁵⁹⁶ Ezen írásainak legjellemzőbb műfaja az ún. „kis színes” volt, melyet apró pillanatképként, rövidebb terjedelmű realista rajzként határozhatunk meg.⁵⁹⁷

„Kosztolányinál az izgalmat nem olcsó hatások szolgáltatják, hanem a napihírből kiágazó gazdag és szellemes képzettársítások, az egyre színesebb és művészebb stílus” – emeli ki Réz Pál.⁵⁹⁸ Nem egy értelmező akad, aki szerint éppen e rövidebb műfajoknak („ujgyakorlatoknak”) köszönheti Kosztolányi prózai stílusának kifejlődését.⁵⁹⁹ Ám Szegedy-Maszák Mihály meglátása szerint megélhetési kényszer volt Kosztolányi számára az újságírás, nem pedig „élményforrás”.⁶⁰⁰ Véleményem szerint azonban *a pályáját kezdő* fiatalember még lelkes volt, és komolyan hitt a hivatásában. *Az újságírásról* című tárcájában megfogalmazott gondolatok erre engednek következtetni: „nincs semmiben oly hatalmas életerő, mint egy jól megírt újságcikkben. Az újságíróban azonban soknak kell lenni a tudósból is. Értenie kell mindenhez. Az emberek veséjébe kell látnia. A helyzet felfogásához gyors ész,

biztos ítélő képesség szükséges, hisz ő írja meg a politika fordulatait s leplezi le a cselszövéseket és a pártok sunyi fordulatait: ő a jelen krónikása [...] Ő is tudós. S ha ez a kijelentésem mosolyt csal ajkaidra, kedves olvasóm, tudd meg, hogy nem mindenki bölcs azért, mert nagyképű. [...] az újság korántsem oly megvetendő szellemi táp, mint azt feltüntetni szeretnék. [...] én szilárdul állítom, hogy mindnyájan sok tartalmat, költészetet és mélységet találunk az újsághasábokon, ha figyelmesen olvassuk.”⁶⁰¹ Korai elhivatottságáról tanúskodik még *A perc művészete* című, sokat idézett tárcája is. Indulása éveiben föltehetően az újságírásban találta meg azt, amit az egyetemi berkekben hiába keresett: művészet és tudomány együttesét, illetve azt az állandó izgalmat és a(z ön)kifejezés lehetőségét (és élvezetét!), amit a rendszeres (napi szinten úzótt) írás jelent az arra fogékony alkatú ember számára. „A tudományok közt a korlátok ledőltek, a poézis szivárványos nyelve jogot nyert a filozófia rideg világában is, egy mindent áthidaló általánosság kötötte össze a tudományt a művészettel s a művészetet az újságírással. [...] A vérbeli újságíró hajlékony művész-lelkű. Minden írásra hangolja. [...] Ő a jelen krónikusa [!] és történetírója. Tudós, ki nem nyugalmas dolgozó szobájában, holt könyvhalmazok között ír, hanem a hus- és csont-emésztő perc lázában s objektumai nem élettelen tárgyak, hanem a mozgó és forró emberek, az örökké változó, Proteusz-testű jelen eltűnő jelenségei” – olvashatóak az alkotói programként is értelmezhető sorok.⁶⁰² Réz Pállal értek egyet, aki szerint Kosztolányi a francia forradalommal megindult modern hírlapírás azon eszméit fogalmazta meg tárcájában, amelyek párhuzamba állíthatók a századforduló magyar sajtójának gyakorlatával is.⁶⁰³ Ugyanakkor Szegedy-Maszák állításán is érdemes elgondolkodnunk, miszerint Kosztolányi nem annyira a korszakot jellemző újságíró magatartást követte – illetve nem *általános* ars poeticát fogalmazott meg –, hanem azt az egyéni fölfogást, amely a mindennapi sajtómunka *föle* emeli e tevékenységét.⁶⁰⁴

JEGYZETEK

Munkámat a továbbiakban önálló szerzőként végzem, az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport támogatása nélkül.

560. Balázs Eszter: Az intellektualitás vezérei. Viták az irodalmi autonómiáról a *Nyugatban* és a *Nyugatról* 1908–1914, Budapest: Napvilág, 2009, 27–28. (Az „irodalmi mező” fogalmát Pierre Bourdieu terminológiája alapján használja a szerző.)

561. Bevezeky Gábor: Siker és népszerűség: a legenda kezdete. 1911: Megjelenik Krúdy Gyula *Szindbád ifjúsága* című könyve, in *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*, főszerk. Szegedy-Maszák Mihály, szerk. Veres András, Budapest: Gondolat, 2007, 791.

562. Az adatok forrása: Buzinkay Géza: Magyar hírlaptörténet 1848–1918, Budapest: Corvina, 2008, 90.

Bevezeky Gábor adatait szintén érdemes közölni: „1861-ben 52, 1885-ben 494, 1897-ben 1100, 1904-ben 1330, 1906-ban 2292 napilap, hetilap és folyóirat jelent meg. Ezután csökkenni kezdett a sajtótermékek száma: 1913-ban 1650 volt.” – Bevezeky, 2007, i. m., 791.

563. Mint arra már korábban utaltunk, az előfizetők jelentős részét a kávéházak tulajdonosai adták.

564. Lipták Dorottya: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága, Budapest: L’Harmattan, 2002, 29.

565. „A hivatalos elismerés, a kitüntetések nem közvetlen megvesztegetést jelentettek, még ha azt is állította az ellenzéki sajtó egy része és több olyan újságíró, aki ilyen elismerésben nem részesült.” – Buzinkay, 2008, i. m., 121.

566. Szomaházy István: Az újság. A hírlapírás műhelyéből, Budapest: Pesti Napló kiadása, 1893, 11.
567. Buzinkay, 2008, i. m., 161.
568. Szomaházy, 1893, i. m., 15. Ugyanezt hangsúlyozza Ambrus Zoltán is: „Ma a sajtó nem a nagyhatalmak egyike, nem az utolsó a nagyhatalmak között, hanem: a legnagyobb hatalom a világon. [...] Nincs tényező, mely meg lehetne sajtó nélkül; és nincs tényező, mely szembe szállhatna vele, ellene törhetne, vagy csak ki is kezdhethé a hatalmát.” – Ambrus Zoltán: Irodalom és újságírás, *Szerda*, 1906. okt. 3., 1.
569. Vö. Buzinkay, 2008, i. m., 92.
570. Az 1878-ban indult *Pesti Hírlap* volt az első igazi üzleti lap. A cégalapító Légrády Károly eredetileg nyomdász volt: ő honosította meg a máig használt, eredetileg berlini formátumnak nevezett, 46x32 cm-es oldalméretet is.
571. Vö. Sipos Balázs: A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében, Budapest: Napvilág Kiadó, 2004, 19.
572. Szabó László: A modern újságírás, Budapest: Dick Manó kiadása, [1916], 26.
573. Szabó, [1916], i. m., 35.
574. Szabó, [1916], i. m., 54.
575. „Egy vidéki újságíró, ha akkoriban feljött Budapestre állást keresni, egyenesen a Newyork kávéházba igyekezett. Jól tudták ezt a vidéki kiadók és főszerkesztők is, ezért még a vidéki szerződések nagy része is a Newyorkban kötött, sőt, itt fizették ki az előlegeket is” – Csapó Katalin: A százéves irodalmi kávéház, a „Newyork”, *Budapesti Negyed*, 1996/nyár-őszi, 181.
576. Bezeckzy, 2007, i. m., 791.
577. Bourdieu, Pierre: A művészet szabályai. Az irodalmi mező genezise és struktúrája, ford. Seregi Tamás, Budapest: Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013, 74–75. Ezúton köszönöm meg a fordítónak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kötet elektronikus változatát, valamint Zákány-Tóth Péternek, hogy fölhívta figyelmemet a munkára.
578. Forrás: www.kosztolanyioldal.hu, a *Kosztolányi Kritikai Kiadás*on dolgozó kutatócsoport hivatalos honlapja („műhely” rovat). Évek óta folyamatosan állítottuk össze azon lapok listáját, amelyekben a forrásgyűjtés során találtunk Kosztolányitól írásokat. 2012-ig jómagam végeztem a munkálatok koordinálását, az utóbbi két évben pedig Dobás Kata vette át a feladatot. A közölt számadat a legfrissebb (2014. augusztusi állapot), melyről szintén Dobás Kata tájékoztatott.
579. Vö. Ambrus, 1906, i. m.
580. Szabó, [1916], i. m., 69.
581. Bourdieu, 2013, i. m., 75.
582. Lásd az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet.
583. „A bohém életstílus, amely nyilvánvalóan fontos tényező volt a művészi életstílus kialakításában, a szabad fantáziálással, a szójátékokkal, a lódtításokkal, a szanzonekkel, az ivással és a szerelem minden formájával együtt, éppen annyira a hivatalosan támogatott festők és írók megállapodott élete ellen jött létre, mint amennyire a polgárság megrögzött szokásai ellen.” – Bourdieu, 2013, i. m., 77.
584. Bourdieu, 2013, i. m., 75–76.
585. Réz, 1969, i. m., 8.
586. Illyés Gyula előszava, in Kosztolányi Dezső *Hátrabagyott művei VI. Ember és világ*, s. a. r. – –, Budapest: Nyugat, [1942], 6.
587. Kosztolányi Dezső: Arany-sárkány. Regény, *Pesti Hírlap*, 1924. máj. 11. és 1925. ápr. 5. között.
588. 1915 és 1917 között összesen hat műfordítása jelent meg a lapban Kosztolányinak, köztük Klambund, Richard Dehmel stb. versei. A tételeket lásd: Arany (szerk.), 2010, i. m., 60–61.
589. Pl. Kosztolányi Dezső: Káté kezdő költőknek!, *Bácsmegyei Napló*, 1927. júl. 10., 18: „Hurrá! Huszadik század! Jazzband!” És: [Szerző nélkül] [=Kosztolányi Dezső]: Tere-fere. Hogy keletkezett a jazz-band?, *Bácsmegyei Napló*, 1926. jan. 10., 14.
590. Pl. Kosztolányi Dezső: Baker. Jegyzetek a szerezsen táncosnőről, *Pesti Hírlap*, 1928. máj. 3., 13.
591. Pl. Kosztolányi Dezső: Lángeszű emberek, *A Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1930. febr. 23., 3: „Kretschmer, a marburgi orvostanár, aki eredeti kutatásaival új alapokra fektette az ideggyógyászatot, könyvet írt a lángeszű emberekről.” (Ernst Kretschmer *The Psychology of Men of Genius*/Berlin, 1929/ című kötetéről írt összefoglaló.)

592. Pl. [Szerző nélkül] [=Kosztolányi Dezső]: Tere-fere. Léghajók versenye, *Bácsmegyei Napló*, 1929. júl. 14., 23: „Miután a »Zeppelin gróf« megvette amerikai utjait, a kormányozható léghajó kérdése homloktérbe került.”

593. Pl. Kosztolányi Dezső: Óda a telefonhoz, *A Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1933. márc. 5., 24.

594. Pl. Lehotai. [=Kosztolányi Dezső]: Mozgóképek a moziról, *A Hét*, 1911. febr. 26., 134–135.

595. Pl. [Kosztolányi]. [Dezső]: Irógépen, *Pesti Hírlap*, 1924. nov. 9., 3–4: „Nem minden büszkeség nélkül közlöm olvasóimmal, kikkel itt hetente találkozni szoktam, hogy ezt az írástomat már nem egy kézzel, hanem kettővel írom, mind a tíz ujjammal, irógépen.”

596. Pl. [Szerző nélkül]: Trópusi Budapest. A forró julius képekben és számokban, *Pesti Hírlap*, 1932. júl. 7., 6.

597. Illyés Gyula írja róluk: „Az olvasó szellemi fogyasztása szerint működő üzemben rendszeresen így csak »mellékes« dolgokat írhatott, afféle laptölteléket. Politikáról, államvezetésről, erkölcsről, vallásról – a nagy elvekről, az elvont világról – nem írhatván meg véleményét, csak a lényegről írhatott: az emberről s általában arról, ami valóságosan él: a kutyáról, macskáról, a rózsáról, az akácfáról.” – Illyés, [1942], i. m., 6.

598. Réz, 1969, i. m., 14.

599. „Kosztolányi sem hozta magával az anyaméhből a makulátlan írástudást, prózai stílusa csak a háború után vált hibátlanul tömörre és választékossá. Megkockáztatnám az állítást: ezt a tökélyt hírlapi kisprózájában előbb érte el, mint az elbeszélésekben; de ha ez vitatható is – és épp ezért bőségesebb bizonyításra szorulna –, az bizonyos, hogy a rajzok akarva-akaratlanul felkészülést nyújtottak a kései nagy művekhez, regényekhez és novellákhoz, mindenekelőtt stílári tekintetben.” – Réz, 1969, i. m., 16. És: „az a szövegtípus [ti. a publicisztikai írások] maradt számunkra ismeretlen, amely a költőből prózaíró »csinált«, s amelynek írásrutinja és tapasztalatai nélkül a prózaíró vagy nem is jelentkezett volna, vagy egészen másféle karakterű lett volna.” – Lengyel András: Kosztolányi-dubiózák, *Forrás*, 2006/11, 91.

600. Vö. Szegedy-Maszák, 2010, i. m., 116–117.

601. [Szerző nélkül] [=Kosztolányi Dezső]: Heti levél. Az újságírásról, *Bácskai Hírlap*, 1906. febr. 4., 4.

602. Lehotai. [=Kosztolányi Dezső]: A perc művészete, *Budapesti Napló*, 1906. aug. 5., 5–6.

603. Vö. Réz, 1969, i. m., 9.

604. „Kosztolányi pontosan azért maradt hírlapi cikkeiben is író, mert nem tartotta meg a szabályokat. [...] már korai cikkeiben is észrevehető az ellenállás a sajtó követelményeivel szemben – például amikor a *Bácskai Hírlap*ban bölcséleti kérdéseket mérlegel.” – Szegedy-Maszák, 2010, i. m., 120.

